

اقتصاد سیاسی

محیط زیست

(جلد نخست)

شهرام افشار

مهرماه ۱۳۹۸

نشر پژواک کیوان

اقتصاد سیاسی محیط زیست

شهرام اتفاق

طراح جلد: شیرین فخاریان

چاپ و صحافی: ایران نوبت چاپ: اول

۱۱۰۰ شماره: ۱۳۹۸ شمارگان: ۱۰۰۰

شماره ثبت: ۲۱۸۶۷۶-۳۲۸۱۳-۹

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۲۲۱-۶-۵

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۲۲۱-۷-۲

۴۹,۰۰۰ تومان

نشر پژواک کوان

www.pjkeyvan.com

pjkeyvan@gmail.com

تهران: سپهبد قرنی، کوچه حقیقت طلب، شماره ۱ واحد ۱

تلفن: ۸۸۰۴۲۴۹؛ دورنگار: ۸۸۸۹۷۲۱۲-۰۲۱؛ همراه: ۰۲۱-۹۱۰۳۳-۹۱۰۳۳

eco.research.gate@gmail.com

بومرنگ

حامی معنوی: مؤسسه اندیشه‌های اجتماعی بومرنگ

www.boomrang.org

سرشناسه: اتفاق، شهرام، ۱۳۱۰

عنوان و نام پدیدآور: اقتصاد سیاسی محیط زیست / شهرام اتفاق

مشخصات نشر: تهران، پژوهاک کیوان، ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری: ۲ ج: مصور، جدول، نمودار

فروست: کارنامه اقتصاد سیاسی ۱

شابک دوره: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۲۲۱-۶-۵

شابک جلد: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۲۲۱-۷-۲

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتاب‌نامه

موضوع: اقتصاد محیط زیست

موضوع: Environmental economics

موضوع: رشد اقتصادی -- جنبه‌های زیست محیطی

موضوع: Economic development - Environmental aspects

رده‌بندی کنگره: HC۷۹

رده‌بندی دیویی: ۳۳۸/۹۲۷

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۵۸۱۹۵۸۲

فهرست جلد اول

۱۵	پیش‌گفتار
۲۴	منابع و مراجع پیش‌گفتار
۲۵	فصل اول) اندیشه‌ی سیاسی و رویکردهای اقتصادی
۲۶	اول (۱- تصویربرداری زمان‌گریز از تحول در اندیشه‌ی سیاسی
۶۵	اول (۲- اقتصاد سیاسی یا سیاست اقتصادی
۶۷	اول (۳- جان دیوئی، هانا آرنت و محیط زیست
۷۱	منابع و مراجع فصل اول
۸۵	پیش‌ده (۱) پیدایش اقتصاد محیط زیست
۱۶	پیوست‌های فصل دوم
۹۶	پیوست (۱) نه‌ده‌های تولید
۹۷	پیوست (۲) تابع تولید
۹۷	پیوست (۳) سبک زندگی
۹۸	پیوست (۴) پیشنهادی تأملات بین‌المللی درباره‌ی تغییر اقلیم
۱۰۲	منابع و مراجع فصل دوم
۱۰۷	فصل سوم) سوسیالیسم واقعاً تجربه شده و محیط زیست
۱۱۰	سوم (۱- سوسیالیسم در شوروی و شرقی
۱۱۳	سوم (۲- سوسیالیسم بازار چینی
۱۲۲	پیوست‌های فصل سوم
۱۲۲	پیوست (۱) درباره‌ی فعالیت‌های IPCC
۱۲۳	منابع و مراجع فصل سوم
۱۲۷	فصل چهارم) سوسیالیست‌های معاصر و محیط زیست
۱۳۲	چهارم (۱- اکوسوسیالیسم در آرای میشل لووی
۱۳۸	چهارم (۲- محدودسازی رشد اقتصادی در اندیشه‌ی لارکین - آندرسون
۱۳۸	چهارم (۲-۱) مدیریت و برنامه‌ریزی رشد اقتصادی کشورهای جهان
۱۳۹	چهارم (۲-۲) تغییر در سبک زندگی

چهارم - ۳) کربن و نابرابری، ایده‌های شانس، پیکتی و میلانوویچ	۱۴۰
چهارم - ۴) سوسیالیسم مشارکتی و محیط زیست	۱۴۵
چهارم - ۵) دعاوی مربوط به نئولیبرالیسم	۱۴۶
چهارم - ۶) آرمان‌شهرگرایی از نوع نائومی کلاین	۱۴۸
پیوست‌های فصل چهارم	۱۴۳
پیوست ۱) اثر گل‌خانه‌ای و گازهای گل‌خانه‌ای	۱۵۲
پیوست ۲) توانایی بالقوه (یا پتانسیل) گرمایش جهانی GWP	۱۵۰
پیوست ۳) رد پای کربن	۱۵۵
پیوست ۴) بودجه کربن	۱۵۸
پیوست ۵) بهینه‌سازی رشد اقتصادی لارکین - اندرسون	۱۶۱
پیوست ۶) انکار تغییرات اقلیمی Climate change denial	۱۶۳
پیوست ۷) کلاسیک‌سازی تغییرات اقلیمی Climate change	۱۶۴
پیوست ۸) هیأت غیر-رسمی تغییرات اقلیمی NIPCC	۱۶۵
منابع و مراجع فصل چهارم	۱۶۷
فصل پنجم) اقتصاد جریان اصلی و محیط زیست	۱۷۳
پنجم - ۱) روند رشد اقتصادی و درآمد سرانه	۱۷۷
پنجم - ۲) تسریع در صعود به قله منحنی کوزنتس	۱۷۸
پنجم - ۳) این‌همانی کایا	۱۷۹
پنجم - ۴) مالیات پیگویی	۱۸۲
پنجم - ۵) هزینه - فایده آلودگی و تولید به تعریف پرم - وری	۱۸۰
پنجم - ۶) هزینه - فایده حفاظت و تخریب محیط زیست در مدل نوردهاوس	۱۸۴
پنجم - ۷) نظام بهره‌برداری از منابع تجدیدشونده	۱۸۸
پیوست‌های فصل پنجم	۱۹۱
پیوست ۱) این‌همانی کایا	۱۹۱
پیوست ۲) سطح کارآمد آلودگی جریان	۱۹۲

پیوست ۳) هزینه‌ی اجتماعی کربن (SCC)	۱۹۴
پیوست ۴) معادله‌ی رشد نئوکلاسیکی نورداس	۱۹۷
پیوست ۵) تابع رشد بیولوژیک و تابع هزینه‌ی صید	۲۰۲
پیوست ۶) اقتصاد کم‌کربن	۲۰۳
منابع و مراجع فصل پنجم	۲۰۴
فصل ششم) نظریه‌ی انتخاب عمومی و محیط زیست	۲۰۹
ششم - ۱) آموزه‌ها	۲۱۱
ششم - ۲) سیاست‌مداران	۲۱۳
ششم - ۱-۲) انگیزه‌های سیاست‌مداران	۲۱۳
ششم - ۱-۲) خرید رأی	۲۱۴
ششم - ۱-۲) فروش رأی	۲۱۴
ششم - ۳) به چه چیزهایی در انتخابات رأی می‌آورد؟	۲۱۴
ششم - ۴) کارهای عمومی	۲۱۹
ششم - ۱-۴) انتخاب کارهای عمومی	۲۲۱
ششم - ۲-۴) قیمت کارهای عمومی	۲۲۱
ششم - ۳-۴) درجه‌ی خلوص بالای عمومی	۲۲۳
ششم - ۵) بودجه‌ریزی	۲۲۳
ششم - ۶) هزینه‌های فراینده‌ی در کارها	۲۲۵
ششم - ۷) توسعه‌ی دستگاه دیوان‌سالاری	۲۳۱
ششم - ۸) روابط مشکوک سیاست‌مداران با نیروی تسبیح‌کار	۲۳۱
پیوست‌های فصل ششم	۲۳۴
پیوست ۱) پیشینه‌ی کردن بودجه توسط دیوان‌سالاران و سیاست‌مداران	۲۳۴
منابع و مراجع فصل ششم	۲۳۶
فصل هفتم) کیفیت زیست در انگاره‌ی الحق، سین و آلارت	۲۳۹
منابع و مراجع فصل هفتم	۲۴۷
فصل هشتم) نهادگرایان و محیط زیست	۲۴۹

۲۵۰	هشتم - (۱) نهادها
۲۵۳	هشتم - (۲) مبادلات و نهادها
۲۵۶	هشتم - (۳) رهیافت الینور اوستروم درباره‌ی مالکیت اشتراکی منابع
۲۶۰	هشتم - (۴) توسعه‌ی ملی از منظر برخی نهادگرایان
۲۶۱	هشتم - (۴ - ۱) نهادهای اقتصادی غیرفراگیر
۲۶۱	هشتم - (۴ - ۲) نهادهای اقتصادی فراگیر
۲۶۲	هشتم - (۴ - ۳) نهادهای سیاسی فراگیر و غیرفراگیر
۲۶۳	هشتم - (۴) نظم‌های دسترسی محدود و باز
۲۶۵	هشتم - (۵ - ۱) فرودستان و فرودستان
۲۶۶	هشتم - (۴ - ۲) تخریب خلاق شومپتری
۲۶۸	هشتم - (۴ - ۷) صیانت از محیط زیست در سایه‌ی نهادها
۲۶۹	پیوست‌های فصل هشتم
۲۶۹	پیوست (۱) الینور اوستروم: مدل مفهومی «چهارچوب توسعه و تحلیل نهادی (IAD)»
۲۷۲	پیوست (۲) اهداف توسعه‌ی پایدار (SDGs)
۲۷۵	پیوست (۳) ذخیره‌ی دانش در مدل رشد باثبات
۲۷۷	پیوست (۴) انقلاب صنعتی چهارم و محیط زیست
۲۸۰	پیوست (۵) تغییر تدریجی سوخت خودروها تا ۲۰۴۰
۲۸۲	پیوست (۶) خودروهای خودران و تخریب خلاق شومپتری
۲۹۱	منابع و مراجع فصل هشتم
۲۹۷	فصل نهم) مکتب آتریش و محیط زیست
۳۰۱	نهم - (۱) تفاوت‌های روش‌شناسی در مکتب آتریش
۳۰۵	نهم - (۲) محدودیت‌های اقتصادی: عینی یا ذهنی؟
۳۰۸	نهم - (۳) تمایز دانش ضمنی از دانش رسمی
۳۱۰	نهم - (۴) باور به توان‌مندی سازوکار بازار و اصرار بر تحدید سیاست
۳۱۳	پیوست‌های فصل نهم

پیوست (۱) جی.پی.اس. GPS چطور اختراع شد؟ و چطور به حفظ	۳۱۳
محیط زیست کمک می کند؟	
منابع و مراجع فصل نهم	۳۱۶
فصل دهم) ناسیونالیسم و محیط زیست در آرای	۳۱۹
یووال نوح هراری	
منابع و مراجع فصل دهم	۳۲۳
فصل یازدهم) مسئولیت فردی و محیط زیست در	۳۲۵
اندیشه‌ی برتران د ژوونل	
منابع و مراجع فصل یازدهم	۳۲۸
فصل دوازدهم) پیوندهای پنهان و محیط زیست در	۳۲۹
اندیشی فر. نیوف کاپرا	
منابع و مراجع فصل دوازدهم	۳۳۸
نمایه‌ی اساسی جلد دوم	۳۴۱
نمایه‌ی موضوعی جلد دوم	۳۵۰
نمایه‌ی نشانه‌های اختصاصی جلد اول	۳۵۳

فهرست جلد دوم

پیش‌گفتار

منابع و مراجع پیش‌گفتار

فصل سیزدهم) نقد نظریه‌ها و دیدگاه‌ها

سیزدهم (۱) نقد سوسیالیسم واقعاً تجربه شده

سیزدهم (۲) نقد سوسیالیسم بازار چینی

سیزدهم (۳) نقد روش‌شناسی اقتصاد جریان اصلی

سیزدهم (۴) کم‌التفاتی به نقش قدرت سیاسی در مناسبات اقتصادی (در

آرای اقتصاد جریان اصلی، سوسیالیسم و شبه‌سوسیالیسم‌ها)

سیزدهم (۴-۱) نقد اقتصاد جریان اصلی در فهم مناسبات قدرت

- سیزدهم - ۴-۲) نقد اکوسوسیالیسم در فهم مناسبات قدرت
- سیزدهم - ۴-۳) نقد نظام‌های مبتنی بر مالیات آلودگی در آرای پیگو، نوردهاوس، شانسل، پیکتی و میلانوویچ
- سیزدهم - ۵) نقد آرای مبتنی بر نابرابری و کربن در آرای لارکین و اندرسون
- سیزدهم - ۶) نقد آرای مبتنی بر نابرابری و کربن در آرای شانسل، پیکتی و میلانوویچ
- سیزدهم - ۷) نقد اقتصاد برنامه‌محور اکوسوسیالیست‌ها
- سیزدهم - ۸-۱) نقد ان سازوکار تعیین قیمت
- سیزدهم - ۲-۲) نقد آرایش‌ها در برآورد قیمت تمام‌شده
- سیزدهم - ۷-۳) نقد عدم انباشت محاسبه‌ی هزینه - فرصت و برآورد مزیت‌های نسبی
- سیزدهم - ۷-۴) نقد گشتش‌ناکا آمدی ناشی از حذف رقابت
- سیزدهم - ۷-۵) نقد دشواری برقراری تعادل منابع و برنامه‌ریزی گسترده
- سیزدهم - ۷-۶) نقد محدودسازی بحران اخلاق شومپتری
- سیزدهم - ۷-۷) تجربه نظام‌های دسترسی محدود و نهادهای اقتصادی غیرفراگیر
- سیزدهم - ۸) نقد خودکفایی در اکوسوسیالیسم
- سیزدهم - ۹) کم‌توجهی اقتصاد جریان اصلی و سوسیالیسم به مفهوم و اهمیت دانش ضمنی
- سیزدهم - ۱۰) نقد دعاوی مربوط به نئولیبرالیسم
- سیزدهم - ۱۱) نقد آرای ناثومی کلاین
- سیزدهم - ۱۲) نقد اندیشه‌های فریتیوف کاپرا
- سیزدهم - ۱۳) نقدهای نهادگرایان به نئوکلاسیک‌ها، سوسیالیست‌ها و اتریشی‌ها
- سیزدهم - ۱۴) نقد آرای نظریه‌ی انتخاب عمومی و نهادگرایان
- سیزدهم - ۱۵) در نقد برخی نهادگرایان
- سیزدهم - ۱۶) محیط زیست: اقتدار سیاسی یا مبادله‌ی آزاد؟

پیوست‌های فصل سیزدهم

پیوست ۱) سیاست‌های بازارمحور و غیربازار محور در مسیر دستیابی به اقتصادکم‌کربن در اروپا (۲۰۵۰ - CECILIA)

پیوست ۲) اشتباهات دولتها برای مالیات‌ستانی افزون‌تر

پیوست ۳) منحنی لافر

پیوست ۴) ارزیابی مدل رشد اقتصادی لارکین - اندرسون

پیوست ۵) مزیت نسبی

پیوست ۶) کارنامه‌ی فلرینگ: تصدی‌گری دولتی در برابر

عروج‌سپاری امور به بخش خصوصی

پیوست ۷) در رابطه ارومیه، نتیجه‌ی بحران اقلیمی بود یا شکست

کالای عمومی؟

پیوست ۸) برنامه‌ای انرژی

پیوست ۹) پوپولیت‌ها و زیست‌محیطی

نمایه‌ی اسامی جلد دوم

نمایه‌ی موضوعی جلد دوم

۴. سفینه‌ی زمین

گفت‌وگو درباره‌ی اوضاع و احوال زیست‌محیطی بر روی سیاره‌ی زمین، همواره تداعی‌کننده‌ی آن شعر مشهور «برتولت برشت» است که گفته بود: و آن‌که می‌خندد، هنوز خبر هولناک را نشنیده است.

به ادبیات ژوه‌شناسی‌ها و تحقیقات انجام شده، دانش‌مندان تخمین می‌زنند که در مجموع، انتشار مقدار مشخصی دی‌اکسید کربن (با سایر گازهای گل‌خانه‌ای معادل آن) کروی زمین به مرز گرمایش خطرناکی خواهد رسید. آن‌ها معتقد هستند که از پیش از انقلاب صنعتی تا کنون، بخشی از این مقدار دی‌اکسید کربن، منتشر شده است و متأثر از این میزان انتشار، سیاره‌ی زمین از زمان انقلاب صنعتی تا کنون، حدود ۱ درجه گرم‌تر شده است. دانش‌مندان هشدار داده‌اند که افزایش دمای کربن بیش از ۲ درجه‌ی سانتی‌گراد، مخاطرات زیادی را برای نژاد انسان، و هزاران گونه‌ی جانوری و گیاهی و اکوسیستم زمین در پی خواهد داشت. بنابراین اگر رار باشد تا سقف افزایش گرمای ۲ درجه‌ای را رعایت کنیم، مجاز هستیم که این به بعد، تنها مقدار محدود و معینی دی‌اکسید کربن منتشر کنیم.

اکنون با دو چالش مواجه هستیم: مشکل اول، کند بودن روند خروج این گازها از جو است، به این معنا که حتی در صورت توقف انتشار دی‌اکسید کربن، مدت خروج (آن‌هایی که قبلاً منتشر شده بودند) از جو سیاره‌ی زمین صدها تا هزاران سال طول می‌کشد و به ناگزیر ناچاریم تا پیش از بحرانی شدن اوضاع، تدبیری برای آن بیندیشیم. چالش بعدی ناشی از ادامه روند انتشار است: با این روند افزایش انتشار، تا چند سال دیگر به سقف مجاز ۲ درجه گرمای می‌رسیم. البته می‌توانیم که از سقف ۲ درجه افزایش عبور کنیم، اما محتمل است تا سیاره‌ی زمین، دیگر همانند گذشته قابل سکونت نباشد!

ممکن است که با تکیه بر فن‌آوری‌های جدید، بحران انتشار کربن، چند ماه یا چند سال بعد به کلی حل و فصل شود یا شاید این موضوع تغییر اقلیم آن‌طور که وانمود می‌شود جدی نباشد؛ هم‌چنین محتمل است این بحران، بیش‌از آن‌که تصور می‌کنیم حیات ما را بر روی سیاره‌ی زمین به خطر بیندازد، اما یک چیز مسلم است و آن ضرورت مقابله با افزایش و استمرار آسیب‌های وارده بر سفینه‌ی زمین است. صرف‌نظر از ماجرای تغییر اقلیم، انواع و اقسام معضلات ریز و درشت است، محیطی نظیر پسماندها، دست‌کاری طبیعت، فرسایش و نظایر آن‌ها، سیاره‌ی زمین را به‌عنوان تنها گزینه‌ی سکونت برای بشر تهدید می‌کنند، چنان‌چه در آگوست ۲۰۱۹ خبر رسید که از آسمان قطب شمال به‌همراه برف، ذرات ریز پلاسما بی‌می‌بارد: «بیش از ده‌هزار ذره در هر لیتر»^۱

کاهش انتشار گازهای گل‌خانه‌ای

اما کاهش انتشار گازهای گل‌خانه‌ای به‌عنوان یک نمونه‌ی جدی از تخریب‌های زیست‌محیطی، پیرامون تحولاتی جدی در مدیریت منابع انرژی، دگرگونی‌های عظیم در صنایع یا روش‌های تولید محصولات صنعتی، و تغییراتی مهم در انواع و سطوح تعادل محصولات دامی و کشاورزی و نظایر آن‌هاست. وانگهی یک مفهوم نهفته در این تحولات، ضرورت تغییر در سبک زندگی بشر است. برخی از محصولات پندیده برای کاهش از بقیه، منجر به انتشار کربن می‌شوند. سفرهای هوایی، موز، سیمان، گوشت، سوخت‌های فسیلی از مصادیق پرکربن‌ها هستند و کاهش یا توقف در عرضه این دست کالاها نقش مهمی در کاهش انتشار ایفاء خواهد کرد.

کار راه اقتصادی و محیط زیست

شکی نیست که پی‌آمدهای تحدید فعل و انفعالات اقتصادی به‌واسطه‌ی ممانعت از تخریب‌های زیست‌محیطی بیش‌تر، عواقبی ناگوار در بر خواهند داشت و شرایط اشتغال، معاش و رفاه میلیارد‌ها انسان را تحت تأثیر قرار خواهد داد. آن‌چنان‌که به توصیف نیکلاس گریگوری منکیو:^۲

مطمئناً هوای پاک و آب پاک ارزشمند است. اما این ارزش باید به هزینه‌ی فرصت مقایسه شود، به این معنا که ما برای به دست آوردن آن‌ها (هوای پاک و آب پاک) چه چیزهایی را باید از دست بدهیم. حذف کامل آلودگی باعث از بین رفتن بسیاری از دست‌آوردهای پیشرفت‌های مربوط به فن‌آوری و محروم شدن از رفاه و لذت بیش‌تر زندگی می‌شود. مردم بسیار کمی دوست دارند تا برای حفاظت از محیط زیست و برخورداری از آب پاک و هوای پاک، از تغذیه‌ی سالم، شست، و درمان مطلوب و سایر کالاهای ضروری محروم شوند.^۳

البته در سال ۲۰۱۱ و در زمان نگارش این سطور توسط منکیو، برخورداری از تغذیه‌ی سالم، بهداشت و سایر کالاهای ضروری، به موازات تخریب‌های بیش‌تر، هنوز ممکن بوده در حالی که با تداوم فزاینده‌ی تخریب، محتمل است که همان موهبت‌های نیز، یگر قابل حصول نباشند. اما آن‌چه که در مضمون سخن منکیو نهفته و پایدار است، مراقبت از توازن میان رفاه اقتصادی با کیفیت محیط زیست است.

۴ بازار و محیط زیست

در یک نظام اقتصادی مبتنی بر بازار آزاد، با داشتن حق مالکیت شخصی و برخورداری از حق مبادله‌ی آزاد، در تعقیب اهداف و منافع شخصی خودشان هستند و بسیاری از آن‌ها ممکن است که از وسعت عوامل انتشار کربن با خبر نباشند یا در صورت اطلاع از این بحران، وقتی به آن ننهند و سبک زندگی مخرب خود را به روال معمول ادامه دهند و یا با آگاهی کامل، دیگران را در تحمل عوارض زیان‌بار مبادلات خود شریک کنند. چرا که:

مبادلات، گاهی عوارض جانبی به بار می‌آورند که احتمالاً برای طرف‌های سوم - آن‌هایی که اصلاً در این مبادلات شرکت نکرده‌اند - مضر است.^۴

از سویی دیگر زمان تنگ است و ممکن است که تغییرات اقلیمی از آستانه‌ی غیرقابل برگشت عبور کند. پس چه باید کرد؟

به استناد آنچه سخن رفت، نظریه‌های اقتصادی - سیاسی مختلف، با رویکردهایی گوناگون، پاسخ‌های متفاوتی را عرضه می‌دارند:

رویکردهای گروه اول بر ضرورت برچیدن سازوکار بازار یا اعمال محدودیت‌های شدید بر آن سخن می‌رانند یا بر لزوم مداخله‌ی همه‌جانبه‌ی دولت تأکید می‌ورزند: از پیشنهاد برقراری «*نظام‌های اقتصادی برنامه‌محور و برنامه‌ریزی متمرکز*» گرفته تا ضرورت «*برنامه‌ریزی جهانی برای کاهش رشد تصادفی*» را می‌توان در میان این گروه از طرح‌های یافت.

رویکردهای گروه دوم سطح متوسطی از دخالت دولت‌ها را در بازار ضروری دانسته و از جمله پیشنهاد‌های این گروه عبارت است از: *کاربست روش‌های جدید سلبی هزینه‌ی انتشار کربن* و تشدید «*نظام مالیاتی آلودگی*» مبتنی بر آن، *اختصاص مالیات از ثروت‌مندان* به دلیل انتشار کربن بیش‌تر، «*کاهش برون‌بری، خصوصی‌سازی و افزایش مالکیت و تصدی‌گری دولتی*»، نمونه‌هایی از این موارد است.

رویکردهای گروه سوم «*خود*» بسیار محتاطانه‌تری نسبت به مداخله‌ی دولت در بازار و تولید کالاهای عمومی دارند. نسبت به هرگونه ساده‌انگاری درباره‌ی خیرخواهی دولت‌ها و سیاست‌مداران و سایر منابع بیش‌تر به آنان، برای حل بحران‌های زیست‌محیطی هشدار می‌دهند. برخی از اعضای این گروه به «*دولت چونان یک بنگاه اقتصادی*» می‌نگرند که «*بیش‌تر از منافع و تمایلات بازیگران درون خود*» یا «*گروه‌های فشار بیرون خود*» است.

رویکردهای گروه چهارم تحقق اهداف زیست‌محیطی را در گروه «*ایجاد یا اصلاح نهادها*» می‌دانند. از این منظر، تحلیل یک موضوع زیست‌محیطی، مستلزم اعتنا به «*وضعیت نهادها*» است. ولو این‌که ممکن است درباره‌ی چگونگی ایجاد، شکل‌گیری و تحول این نهادها، اختلافاتی وجود داشته باشد، اما بر اهمیت و نقش آن‌ها در این الگوی نظری، تأکید می‌شود.

رویکردهای گروه پنجم) هر تحول مثبتی در محیط زیست را منوط به «افزایش آگاهی و احساس مسئولیت فردی» افراد در جامعه می‌دانند و مسئول اصلی مدیریت این بحران را هم‌چون هر مورد مشابهی دیگری، «جامعه‌ی مدنی» و «تغییر رجحان‌های مبادله‌گران» می‌دانند. بر توانایی «انسان کنش‌گر» در فائق آمدن به مشکلات، با تکیه بر «سازوکار بازار آزاد» تأکید دارد.

۴ سوءاستفاده از بحران‌های زیست‌محیطی

در ضمن، این اوضاع و احوال دست‌مایه‌ی عده‌ای برای دستیابی به اهداف سیاسی و مسلکی برای مطامع اقتصادی عده‌ای دیگر شده است. از یک‌سو، بحران‌های زیست‌محیطی و از جمله خطر تغییرات اقلیمی، همه‌ی عرصه‌های زندگی ما را تحت تأثیر قرار خواهد می‌دهد و به طور فزاینده‌ای آینده‌ی بشر را تهدید می‌کند؛ از سوی دیگر، وجود این بحران‌ها، این فرصت را فراهم ساخته است تا از آن به عنوان دست‌آوردی برای کسب قدرت سیاسی یا تعقیب منافع اقتصادی استفاده شود؛ آن‌چنان‌که هرگز محالیت^۵ در این باره تصریح می‌کند که: اقتصاد بیش‌از هر دانش دیگری که انسان می‌شناسد، گرفتار پندارهای باطل است. این تضاد نیست. سختی‌هایی که در ذات این رشته قرار دارند، در هر حال به اندازه کافی بزرگ هستند، اما عاملی این سختی‌ها را در اقتصاد سرار برآورده نمی‌کند که مثلاً در فیزیک، ریاضی یا پزشکی اهمیت چندانی ندارد. این عامل چیزی نیست جز توجه به منافع خودخواهانه.^۶

از این‌رو، برخی از رویکردهای مورد توجه ما، با چنین پندارهایی در باب قدرت و منافع گروه‌های خاص به موضوعات جهان و از جمله محیط زیست می‌نگرند.

۴ چرا اقتصاد سیاسی محیط زیست؟

هنگامی که درباره‌ی اخذ مالیات آلودگی هوا سخن می‌گوییم یا به موضوع اعطای یارانه‌های انرژی می‌پردازیم، پا به عرصه‌ی اقتصاد و سیاست گذاشته‌ایم و تردیدی نیست که توجه همه‌جانبه به این مقولات، بدون وساطت مفاهیم

سیاسی، و کم‌التفاتی به نقش آن در مناسبات اقتصادی امکان‌پذیر نیست. از این‌رو به نظر می‌رسد که تأملی دوباره در رویکردهای اقتصادی به محیط زیست و کنکاش درباره‌ی جنبه‌های سیاسی آن در این روزگار، بایستگی و جای‌گاهی فزون‌تر نسبت به گذشته یافته است.

از این‌رو، هدف من از نگارش این اثر، پرداختن به تمام جزئیات و نظریه‌های اقتصادی و سیاسی مرتبط به حوزه‌ی محیط زیست نبوده‌است، بل که تنها کوشیده‌ام تا گزارشی اجمالی از مطالعات خودم، درباره‌ی پیوند نظری (تئوریک) میان مکاتب اقتصادی - سیاسی گوناگون با موضوع محیط زیست با تأکید بر تغییرات اقلیم و بحران‌های پیش‌رو ارائه کنم.

۴. ریای این کتاب

تأکید این نگاشته، صرفی ابزارهایی است که ممکن است ما را قادر سازد تا به ارزیابی رویکردهای گوناگون اقتصادی و سیاسی درباره‌ی یک پدیده‌ی واحد مانند محیط زیست بپردازیم. روشن‌تر آن‌که انسان، با تکیه بر دانش و فن‌آوری خود، از مخمصه‌ی تغییرات اقلیم نجات یابد یا رد پای عوامل غیرانسانی دیگری را هم در پس آن بباید، تا زمانیکه در منابع طبیعی در تولید کالاها و خدمات بهره می‌جوئیم، نه می‌توانیم اصلاحات محیط زیستی را پایان‌یافته تلقی کرد و نه محدودیت‌های منابع طبیعی به این محدودیت اتمه خواهند یافت.

افزون بر این، «محیط زیست» می‌تواند به‌ده‌های شدت فزاینده‌ای برای هم‌آوردی و رویارویی نظریه‌ها داشته باشیم و شیوه‌ی آنان را در تحلیل مسائل محک بزنیم. بی‌تردید استناد به مفاهیم سیاسی یادشده، خود مبتنی بر جاد نوعی هم‌زمانی بود و برای تحقق این هم‌زمانی، کوشیدم تا در نخستین فصل، بروری اجمالی بر روند تکوین این مفاهیم و تیم‌نگاهی به بنیان‌های فلسفی آن داشته باشم تا از ره‌گذر این ایضاح، انتقال معانی در فصول بعدی ساده‌تر شود. سپس کوشیده‌ام که با تأکید بر جنبه‌های محیط زیستی، به بررسی بسیار مختصر آرای سوسیالیسم مبتنی بر مارکسیسم سنتی، سوسیالیسم و شبه‌سوسیالیسم معاصر، اقتصاد جریان اصلی، نظریه‌ی انتخاب عمومی، نظریه‌های مبتنی

بر کیفیت زیست و شاخص رفاه، نظریات برخی از نهادگرایان، دیدگاه‌های مبتنی بر ناسیونالیسم و نگرش مبتنی بر مکتب اتریش پردازم و سرنخ‌هایی را درباره‌ی تفاوت‌های آن‌ها در برخورد با موضوع، عرضه‌ی بدارم. نظریه‌پردازان و صاحب‌نظران دیگری هم هستند که در طبقه‌بندی پیش‌گفته جا نمی‌شوند یا در میانه‌ی چند نظریه جای می‌گیرند، اما بررسی نظریات آن‌ها حائز اهمیت است و من به معرفی کوتاه اندیشه‌های ایشان پرداخته‌ام.

محیط زیست، یک دانش میان‌رشته‌ای است و متخصصان گوناگونی اعم از علوم سیاسی، ریست‌شناسان، فیزیک‌دانان، شیمی‌دانان، اقتصاددانان، سیاست‌مداران، اقلیم‌شناسان، کارشناسان رایانه، خبرنگاران حوزه‌ی نفت، گاز، انرژی‌های تجدیدپذیر و نظایر آن با این مقوله سر و کار دارند. بسیار محتمل است که برخی توضیحات ارائه شده درباره‌ی مفاهیم پایه در متن این کتاب، برای برخی مخاطبان اهل فن، تکرار شده و بی‌فایده محسوب شود و کسالت‌بار به نظر بیاید. شرح راجع به بحریات فلرینگ، رای یک کارشناس حوزه‌ی نفت و گاز همان‌قدر پیش پا افتاده و روده‌ریزی محسوب می‌شود که تشریح بودجه‌ی بهینه و بودجه‌ی مازاد صفر برای یک اقتصاددان. اما کنار هم قرار گرفتن مطالبی از حوزه‌های تخصصی گوناگون، در مبحث «اندازه‌نگاه‌داشتن» را در توضیح مطالب، برای نویسنده‌ی متوسطی چون من دشوار می‌کند.

برای اجتناب از عرضه‌ی مطالب تکراری برای مخاطبان تخصصی، یا برای رهایی خوانندگانی که مفاهیم پیچیده‌ی ریاضی به کارشان نمی‌آید، اغلب متون این‌چنینی در پیوست‌های هر فصل قرار داده شده‌است. خواننده‌ی کتاب از حق انتخاب بیش‌تری برخوردار باشد و در صورت تمایل، از مطالعه‌ی آن‌ها پرهیز کند و با پشت سر گذاشتن آن، ادامه‌ی نوشته را پی‌گیرد.

امیدوارم تا حاصل این کار، ارائه‌ی یک تصویر کلی از تنوع نظریه‌های اقتصادی مرتبط با محیط زیست و تفاوت‌های آنان به مخاطبان باشد.

۴. قدردانی

پیشنهاد و راهنمایی شلاله صحافی موجب تغییراتی در ساختار اولیه این کتاب شد و از او متشکرم. از شایان سیف گرامی و توحید نودل ارجمند، برای ویرایش بخشی از مفاهیم زیست‌محیطی این کتاب سپاس‌گزارم. ابراهیم صحافی دوست گران‌قدر و دانش‌مند، زحمت بازخوانی بخش‌هایی از کتاب را کشید و من را از محبت خود بهره‌مند کرد. راهنمایی‌هایی دوست زرگوارم کاظم کاشفی را ارج مینهم. از دانش مهدیه عسکریان در حوزه‌ی صنعت نفت، عباس دهقان در بخش صنعت آب و فاطمه دلیر در بخش نیروگاه بهره‌مند شده‌ام و قدردان ایشان هستم. استاد موسی غنی‌نژاد، همواره آموزگاری گران‌مایه در مسیر دانش‌اندوزی من بوده‌اند و مراتب قدردانی خودم را به شما برایشان اعلام می‌کنم. محمد اسماعیل جعفری، دوست بزرگوارم، مسئولیت ویرایش متنی و انتشار این کتاب بر عهده داشته است.